

***Till poesins fega kontorister.
En analys av 1970-talets svenska litterära fält.***

I det som följer ska jag först ge vissa kommentarer kring vad man som litteraturvetare har att förhålla sig till om man vill använda sig av de bourdianska redskapen; sedan följer en diskussion av vissa resultat som jag kommit fram till i min undersökning av lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält.¹ Det kanske kan vara bra att poängtera redan nu att när jag nedan hänvisar till det svenska litterära fältet, att det då handlar om ett delfält, eller snarare om en viss del av fältet, om ett bestämt perspektiv på fältet, nämligen de positioner och ställningstaganden som nykomlingarna intog och gav uttryck åt.

I sin bastanta studie om framväxten av en modern författarroll i Sverige under 1880-talet fastslår David Gedin att "Bourdies begrepp har (...) hunnit bli något av allmångods i det svenska offentliga samtalet", även om denna bekantskap kanske inte utan vidare kan likställas med någon djupare förståelse av den bourdianska sociologin.² Hur pass stor denna offentlighet må vara då, är ingen relevant fråga här, faktum är att Bourdieu i alla fall i de intellektuellas gemenskap har blivit ett kanoniserat namn, som också skapat sig ett rykte inom litteraturvetenskapen. Att han har gjort det även där, förvånar nog inte med tanke på att Bourdieu själv ägnat stort intresse åt det litterära fältet.³

Bourdieu har inte bara ägnat intresse åt studier av det litterära fältet, han har till och med, som Broady påpekat, föreslagit "inget mindre än en ny 'vetenskap om konstnärliga verk'."⁴ Med denna nya vetenskap vill Bourdieu, såsom han explicit klargör, "dépasser l'opposition entre lecture interne et analyse externe sans rien perdre des acquis et des exigences de ces deux approches, traditionnellement perçues comme inconciliables".⁵

Om och på vilket sätt Bourdieu har lyckats leva upp till dessa anspråk – eller huruvida det är relevant, meningsfullt osv. att överhuvudtaget formulera dylika anspråk – får andra avgöra. Bourdies nya vetenskap har i alla fall inte varit utan kritik och den litteraturvetare som vill laborera med den bourdianska sociologin kanske behöver vara

¹ En undersökning som jag disputerade på i Gent 2002, och som publicerades på Gidlunds 2004. Se litteraturlistan.

² Gedin, 11.

³ Huruvida Bourdies framgång – hur den nu än ser ut – inom litteraturvetenskapen också beror på disciplinens om man får uttrycka sig så parasitiska karaktär där man ständigt är i behov av att förnya den arsenal som kan tillämpas inom disciplinens dominerande praxis, dvs. textförståelse, och där vissa bourdianska begrepp erbjuder nya hermeneutiska möjligheter låter jag vara osagt.

⁴ Förord till *Konstens regler*.

⁵ Bourdieu, 1992: 288.

medveten om de (mer eller mindre skarpa) kritiska kommentarer som riktats mot den också från litteraturvetenskapligt håll.

Även inom litteraturvetenskapen har den mer generella kritiken ekats om Bourdieus totaliserande approach, om stel determinism osv., men det har också förekommit mera specifik kritik som kanske låter sig sammanfattas med hjälp av de olika reaktioner som Bourdieu fått för sin läsning av Flauberts *L'Éducation sentimentale*.⁶ Denna läsning har inte överallt bemötts med samma förtjusning.⁷ Förutom den kritiska reaktionen utifrån romanistiken har Bourdieus Flaubert-tolkning kritiserats från diverse olika håll. Geldof har t.ex. påpekat att "la lecture en tant que *problématique* – et une problématique qui ne coïncide nullement avec celle de l'herméneutique, peu s'en faut – disparaît tout bonnement", varvid analysen förvanskas till en "vérification topo-/homo-logique" och Bourdieu förfaller i en uppfattning av diskursen som ren representation.⁸ Utifrån en helt annan utgångspunkt har van Rees och Dorleijn formulerat invändningar mot Bourdieus "starkt interpretativa och spekulativa berättelse" i vilken de konstaterar "obetänksamma förskjutningar i forskningsperspektivet, från metanivå till objektnivå", så att det hela utmynnar i en typ av "interpretativ analys som Bourdieu själv på andra håll klandrat för bristande pålitlighet och validitet".⁹

Bourdies analys har med andra ord utsatts för en 'intern kritik' å ena sidan som förebrår Bourdieu att han bortser från den litterära diskursens subtiliteter och de avancerade sätt som dessa nu blir undersökta på inom litteraturvetenskapen och en 'extern kritik' å andra sidan som formulerats utifrån den empiriska litteraturvetenskapen där explicit hermeneutiska exerciser avfärdas och där man poängterar nödvändigheten av att empiriskt prova Bourdieus antaganden.

Att Bourdieus läsning inte kan övertyga litteraturvetare som ägnar sig åt disciplinens kärnaktiviteter – såsom de i alla fall uppfattar disciplinen – men inte heller kan övertyga, av helt olika skäl, vissa inom den empiriska litteraturvetenskapen innebär naturligtvis inte att hans fältteori som sådan och hypoteserna om fältet som ett system av relationer mellan konkurrerande positioner, som motsvaras av ett rum av positionstaganden eller möjligheter börjar sitta löst. Vad det däremot kan innebära är att man kanske gör klokt i att minska anspråken eller åtminstone i att omformulera dem; den som utgår från Bourdieus 'nya vetenskap' kanske bör klargöra att man inte är ute efter en förståelse av texten som text, utan av en förståelse av texten i en kontext, att med andra ord frågeställningen blir en annan än den som hittills dominerat litteraturvetenskapen. Vad det i alla fall också innebär – och detta kanske är mera relevant för den som tar Bourdieu som utgångspunkt – är att den empiriska provningen av fälthypoteserna ställer ett problem, särskilt när det gäller ett fält som

⁶ Om Bourdieu i sin nya vetenskap vill förena externa och interna förhållningssätt är det kanske inget tillfälle att han, sociologen, – av vem man ändå skulle kunna vänta sig en 'analyse externe' – börjar sin studie av det litterära fältet, *Les règles de l'art*, med en 'lecture interne'.

⁷ Broady ger i förordet till *Konstens regler* en kort översikt över hur boken tagits emot av den franska pressen.

⁸ Geldof, 1997: 88.

⁹ Van Rees & Dorleijn, 1999: 18. (min öv.)

det litterära där det t.ex. när det gäller rummet av möjligheter inte finns alltför många meningsfulla parametrar som lätt kan fastställas objektivt.¹⁰

Precis på grund av det litterära fältets egenart måste undersökningen av det symboliska rummet få en annan uppläggning än t.ex. Ingrid Heymans undersökning av omvårdnadsforskningen, ett vetenskapligt delfält (i vardande). Heyman undersöker ett stort antal (svenska) doktorsavhandlingar som framlagts av sjuksköterskor och tar reda på de egenskaper som utmärker avhandlingarna (och särskiljer dem från varandra). I och med att undersökningen beträffar ett (del)fält som i mycket högre grad präglas av en kodex än det artistiska fältet är möjligheterna större att på ett systematiskt och kontrollerbart sätt konstatera och definiera objektiverbara egenskaper, bl.a. på grund av att avhandlingsgenren kräver entydighet och uttalad metamedvetenhet, samtidigt som avhandlingen också måste uppfylla vissa formella krav (som är olika beroende på vilken forskningstradition som den skriver in sig i). I och med att obestämdheten (eller, såsom den nog upplevs av fältets agenter, friheten) är mycket större i det litterära fältet (och därmed utgör den precis ett viktigt bränsle till den permanenta striden om litteraturens *vad* och *hur*) blir det svårare att hitta meningsfulla indikatorer på symboliskt ställningstagande som låter sig observeras på ett objektivt och entydigt sätt. Litterära verk består nämligen inte av notapparater, litteraturförteckningar, explicita metodval osv. – aspekter som ganska lätt kan observeras på ett neutralt sätt men som också förser forskaren med betydelsefull (och meningsfull) information om rummet av ställningstaganden.

För att lösa problemet med att fastställa på ett systematiskt och kontrollerbart sätt meningsfulla egenskaper om rummet av möjligheter – egenskaper som dessutom är tillräckligt många för att kunna analyseras med hjälp av statistiska metoder som lämpar sig utmärkt för undersökningar av strukturerna i ett fält – har jag i min undersökning av 1970-talets svenska litterära fält utgått från litteraturkritikernas utsagor, såsom de förekom i recensionerna av den undersökta populationens litterära produktion under 1970-talet.

Dessa utsagor uppfattas på inget sätt som neutrala beskrivningar av objektiva egenskaper som skulle finnas inneboende i de recenserade verken, som adekvata, entydiga definitioner av vad dessa verk skulle vara i och för sig, av vad de *egentligen* skulle innebära eller hur de *faktiskt* ser ut. Utifrån de bourdianska utgångspunkterna ifrågasätts nämligen existensen av sådana fristående, isolerade, objektiva betydelser. I stället antas det att betydelse (och värde) uppstår i och genom den struktur av (möjliga) egenskaper (rummet av ställningstaganden) som verken förhåller sig till, ingår i och utgör en verksam del av.

¹⁰ Ett utmärkt exempel på en empirisk analys av det franska litterära fältet erbjuder Sapiro. Sapiro laborerar i sin analys även med data om författarnas positionstaganden, där hon mest använder sig av genreindikationer, som 'äventyrsroman', 'psykologisk roman' eller kvalifikationer som 'surrealism', 'avantgarde'. Hur och på vilken grund de här egenskaperna tillskrivs de undersökta författarna görs dock inte explicit. Ett annat exempel är Ekelund e.a., som i sin undersökning av det amerikanska litterära fältet även tar hänsyn till en rad egenskaper i ett stort antal romaner, som de frilägger med hjälp av innehållsanalys av romanerna. Det är nog inte svårt att föreställa sig att man även i det här fallet kommer med invändningar från litteraturvetenskapligt håll om att den litterära texten och dess problematik kommer i skymundan i undersökningen – men med en sådan kritik bortser man naturligtvis helt från undersökningens målsättningar.

Men utgår man från avsaknaden av en arkimedisk punkt från vilken de litterära verken skulle kunna få sin fixerade betydelse tillskrivna å ena sidan, och nödvändigheten av att undersöka det symboliska rummet utifrån ett metaperspektiv och på ett intersubjektivt kontrollerbart sätt å andra sidan, erbjuder utsagor av kritiker och recensenter ett intressant alternativ. Dessa utgör nämligen en systematisk och tillgänglig bas för en dylik undersökning och inkorporerar dessutom, i viss mån, författarnas egna uppfattningar om (sin) litteratur – med tanke på växelverkan mellan kritiker och författare och den dialog som förs mellan dem (offentligt eller inte) om betydelsen och värdet av de sistnämndas skönlitterära verk.¹¹ Ställningstagandena skulle också kunna undersökas med utgångspunkt i författarnas egna utsagor om sin verksamhet och deras självdefiniering, men för detta syfte saknas det i min studie ett tillräckligt stort och systematiskt underlag.¹²

Kritikernas utsagor betraktas alltså inte som objektiva, direkta, oförmedlade beskrivningar av litterära fakta; utsagorna är nämligen också själva, i sin tur, ställningstaganden, som ingår och utgör ett eget rum av möjligheter som kritikerna som sådana har att förhålla sig till.¹³ Men även om utsagorna inte kan betraktas som neutrala konstateranden, så antas det att de ändå säger tillräckligt mycket om de litterära verken för en relevant analys av det *litterära* rummet av möjligheter.

För att få bredd och systematik i databasen med författarnas ställningstaganden har jag utfört en omfattande receptionsundersökning av alla deras publicerade skönlitterära verk under 1970-talet.¹⁴ Alla kategoriserande utsagor som förekommer i tidningsrecensionerna har registrerats. Med kategoriserande utsagor avses de textställen i recensionerna som ger deskriptiv information (hur den nu än värderas) om den recenserade som person eller/och som författare, exempelvis genom att det hänvisas till vederbörandes politiska åsikter ("socialist", "anarkist") eller levnadssätt ("bohem", "dandy") eller genom att vederbörande inordnas i en litterär tradition ("modernist", "bygdepoet"), eller om det recenserade verket, exempelvis genom att genretillhörighet indikeras ("dokumentärroman", "centrallyrik") eller genom en generell omskrivning av verkets stil ("vardagsprosa", "lågmäld och stillsam") eller innehåll ("konventionell kärlekslyrik", "politiska dikter"). Utifrån dessa uppgifter har det sedan skapats nyckelord som representerar vissa (formella eller innehållsmässiga)

¹¹ Att tillämpa innehållsanalys direkt på de litterära texterna såsom Ekelund e.a. gjort är i mitt fall kanske något mera problematiskt med tanke på att de undersökta författarna huvudsakligen publicerat lyrik i den period som jag studerar. Narrativa texter erbjuder nämligen med sina fiktiva världar (kronotopiska konstruktioner, händelseförlopp, personer) en mer eller mindre lätt tillgänglig yta som ändå innehåller relevant information. Liknande förhållanden gäller inte för genren poesi, åtminstone inte sedan dess utvecklingar under 1900-talet. (Visserligen fanns under 1960- och 1970-talen med bl.a. den nyenkla poesin tendenser att skapa en mera handfast, på ytan tillgänglig poesi men detta är ändå inte att likna med de möjligheter som narrativa texter erbjuder i detta avseende och dessutom så fanns det mycket annat som producerades inom denna genre under den här perioden – se vidare nedan.)

¹² Självfallet har jag tagit del av dessa uppfattningar (som formulerats i intervjuer, debattartiklar, manifest m.fl.) och denna information har utgjorts en självklar och oundgänglig bakgrund för tolkningen och diskussionen av de (statistiska) analysresultaten.

¹³ I "Produktionen av tro" diskuterar Bourdieu bl.a. teaterrecensenters verksamhet och han konstaterar att "Le Figaros kritiker aldrig [bedömer] ett skådespel; han bedömer Le Nouvel Observateur-kritikerns omdöme, som finns inskrivet i honom redan innan denne skall till att formulera det". Bourdieu, 1977 (1991): 192.

¹⁴ I recensionskorpusen ingår samtliga recensioner av en viss titel som finns redovisade i *Svenska tidningsartiklar (Bokanmälningar)*. 3138 recensioner ingår i korpusen. Dessutom har uppgifter samlats in från 409 recensioner i *BLM*.

kännetecken av de recenserade titlarna (eller, i den mån som även dylika utsagor förekommer, av deras upphovsmän). Dessa nyckelord, som indikerar frånvaron eller närvaron av en viss egenskap – såsom den har uppmärksamats och beskrivits av recensenterna – har jag sedan använt i den (statistiska) undersökningen av rummet av ställningstaganden.

I det som följer ska jag kort diskutera vissa resultat av denna undersökning; jag tar även upp en del analyser av positioner som lyrikdebutanterna kunde inta eller skapa. Men först skissar jag kort den (litteratur)historiska bakgrunden till min studie.

Den period i den svenska litteraturhistorien som jag ägnat särskilt intresse åt är, som tidigare nämnt, det sena 1960-talet och 1970-talet, och i synnerhet har jag undersökt lyrikdebutanterna i denna period. En period som gärna sågs i kontrast till det glada och vitala sextiotalet, egenskaper som den skulle sakna; i stället noterade man, såsom Karl Vennberg gjorde i sin *Sju ord på tunnelbanan* (1971), att "70-talets utfall kan bero av / hur vänstern förstår att hantera sin besvikelse". Men även bland yngre kulturarbetare, för att använda en term som var populär då, var förtjusningen över det som skedde inom det litterära fältet (och i synnerhet inom lyriken) inte alltid lika stor. I *Aftonbladet* medgav Kjell Sundberg att det som han stötte på i den unga lyrikens dunkla kammare gjorde honom "besviken, nedstämd och undrande. Varför finns här så lite av djärv ambition? Varför finns här så lite av konstnärlig vilja eller intellektuell satsning eller strävan att bearbeta väsentliga värden? (...) Varför all denna utblick men ändå ingen dialog med andra länders poeter, kritiker, teoretiker? Och varför allt detta prat, alla dessa trivialiteter?"¹⁵ "Svensk lyrik är ointressant" lød den kraftfulla rubriken på en recensionsartikel av Lars-Olof Franzén i *Dagens Nyheter* 1970. Två år senare annonserade samma kritiker dessutom att han slutade med att recensera lyrik i och med att han hade en känsla av det som verkligen gällde utspelade sig utanför lyrikens domän.¹⁶

Kris var även det ord som användes för att beteckna de ekonomiska villkor som visade sig råda inom litteraturen under denna period. Åren kring 1970 konfronterades bokmarknaden – och i synnerhet vissa segment av förlagsbranschen – med en rad ekonomiska problem, som utlöstes av ett antal faktorer, bl.a. marknadstrycket, de frisläppta bokpriserna och den överutgivning förlagen hade haft under några år. Den icke-kommersiella skönlitterära utgivningen, och särskilt debutantutgivningen, drabbades hårdast av denna kris. Antalet lyrikdebutanter minskade exempelvis stadigt från 39 år 1965 till 17 år 1972.¹⁷ Delvis i reaktion mot detta kärva publiceringsläge upprättades ett antal alternativa småförlag, som använde billiga och enkla produktionstekniker och som distribuerade sin "stencilpoesi" på demonstrationer, musikfestivaler, på torg osv.

¹⁵ Kjell Sundberg, "I diktens kammare. Del I: besvikelse", AB 1968.05.03.

¹⁶ I "Lyrikens oroliga liv" förklarade Franzén: "Själv känner jag numera en stark kluvenhet inför mycket av den lyrik som ges ut. Det har nog inte så mycket med trötthet att göra som med en stark upplevelse av att väsentligheterna befinner sig någon annanstans." (DN 1972.06.26)

¹⁷ Uppgift från *Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande*, 103.

Vid sidan av dessa spänningar i det symboliska såväl som i det institutionella rummet kännetecknades och bestämdes det dåtida kulturklimatet dessutom inte bara av en uppenbar politisering och radikalisering, utan också av förändringar i de kulturella fältens stratifiering. Som en konsekvens av sextiotalets utbildningsexplosion strömmade nämligen ett stort antal nyexaminerade (och halvtutbildade) in på dessa fält.¹⁸

Sjuttioalet verkar alltså vara en jäsande period, i motsättning till den statiska bild som i kulturella kretsar ofta förknippas med perioden (uppfattningen av sjuttioalet som parentes). Där brukar perioden likställas med en genomideologiserad, förenklad och föga komplicerad socialrealism, en av ett stereotypiskt politiskt tänkande dominerad historisk parentes eller – beroende på ens nuvarande ideologiska ställningstagande – villfarelse. Men den som gör sig besväret att studera perioden mer ingående, upptäcker snart att verkligheten var mer nyanserad än den bild som vuxit fram i efterhand. Positionerna var långt ifrån alltid fastlåsta och tydliga, och det saknades knappast något stridsvimmel. Dessutom gjordes olika försök att vidga kulturens institutionella ramar, med musikälskningen och de fria teatergrupperna som typiska exempel. Detta gör perioden, och särskilt åren kring decennieskiftet, till ett intressant och givande forskningsobjekt, inte minst ur kultursociologiskt perspektiv. Ur ett dylikt perspektiv kan det vara särskilt givande att studera nykomlingarna i fältet, i och med att de, som Bourdieu påpekat, nästan definitionsmässigt initierar förändring på grund av nödvändigheten av att bryta med de gamla modellerna för att kunna uppnå en egen specifik position.¹⁹

Det är vad jag har försökt göra i min undersökning av hur lyrikdebutanterna försökte träda in i det svenska litterära fältet under sjuttioalet. Nedan presenterar jag några resultat av denna undersökning.

1975 utmanade två unga poeter sina meningsmotståndare ”i trasproletariatets namn på duell” och tillade: ”Alla vapen tillåtna utom kultursidornas trycksvärta”. De publicerade utmaningen, inte utan ironi, bl.a. på Aftonbladets kultursidor. Med sin parodiska utmaning gjorde de det inte lätt för motståndarna, dels med sina anspråk på att representera de riktiga proletärerna, ”folket”, ett minst sagt laddat begrepp på 70-talet,²⁰ dels genom valet av vapen, som eliminerade en av de mest specifika och sedan utvecklingen av autonoma kulturella fält väl institutionaliserade möjligheterna för de intellektuella strider, nämligen det tryckta ordet i tidskrifter och tidningar. Om telefonnumren som bifogades utmaningen i Aftonbladet också blev uppringda tillhör inte det i historien avlagrade. Det som däremot kan avläsas ur de historiska

¹⁸ Se Broady & Palme.

¹⁹ Bourdieu, 1992: 333.

²⁰ På annat håll hade man redan tidigare parodierat tidens debatter kring ”folket”. I en självdefinition hade man i tidskriften *Feber* förklarat att ”*Feber* representerar den ohållbara medelklassen som vill upplösa sig i anarki och sedan bli det nya folket” och tillagt att ”[d]et nya folket består varken av folket eller överklassen. Folket vill idag bli medelklass men det vill inte medelklassen. Överklassen vill idag bli folket men det vill inte folket.” (*Feber* 7: 4) ”Snurriga i bollen av debattkarusellerna” om folkets kultur (*Feber* 7: 2) utlyste redaktörerna för *Feber* också en tävling med rubriken ”Vilka ska få bli vad?”. Läsarna uppmanades att skicka in sina svar på vilka skulle få bli folket, medelklassen och överklassen. De fem först öppnade rätta svaren belönades med varsin *Vesuviusantologi* ...

dokumenten är att utmanarna inte saknade några meningsmotståndare; en rekonstruktion av rummet av möjligheter ger följande sammanfattande bild:²¹
figur 1 1970-talets lyrikdebutanter: rummet av möjligheter

²¹ Det bör poängteras att denna rekonstruktion är en rekonstruktion av ett bestämt perspektiv på fältet, nämligen de ställningstaganden som nykomlingarna ger uttryck åt. Rekonstruktionen skapar en allmän bild av de viktigaste ställningstagandena, av möjligheterna i det symboliska rummet, av problematiken, de teman, problem osv. som då uppfattades som (mer eller mindre) legitima och som ägde (en viss) aktualitet – när man för analysen tar sin utgångspunkt i lyrikdebutanternas praktiker. I denna rekonstruktion förekommer alltså inga författare som sedan tidigare var aktiva i det litterära fältet (och som möjligtvis fortfarande var aktuella), eller om de ändå gör det, så sker det snarare indirekt och endast i relation till debutanterna, i den mån de yngre förhöll sig till de äldre. Det bör dessutom observeras att rekonstruktionen visserligen frilägger ett antal spänningsförhållanden, men inte den dynamik som ligger till grund för dessa. Rekonstruktionen gäller med andra ord undersökningsperioden i sin helhet och på aggregerad nivå; det är alltså inte fråga om exempelvis en jämförande analys av de enskilda verken som publicerats i början av undersökningsperioden och dem som publicerats mot slutet av samma period eller om att följa en eller annan författares utveckling eller undersöka hans eller hennes eventuella förskjutningar från den ena riktningen till en annan.

min delaktighet; min skrivmaskin är också en sedelpress, runtomkring mig trycker mina ögons kalla schabloner, och i den kalla luften inuti min skalle hör jag de ordlösas sorlande slum utanför språkets klassamhälle ... alltflera ord i språket tycks utgå från en plan för slumsanering, utrymning, upprepning, både tårgas och batonger... men de ordlösa är aldrig hemma. de är tysta på väg mot centrum. de knyter händerna kring stenar som glöder inifrån som jorden det finns ännu inget de kan göra annat än att upprätt hålla modet hos de alltfärre ord som är på deras sida, ord som också köps och säljs,	i mitt land som inte är mitt slocknar människomas ögon sakta. sakta. ett efter ett påtvungade ett äktenskap där självmordet & tystnaden viskar sina högtidliga löften medan fabriksklockorna fortsätter att stämpla ut inbundna dödsattester (...) ser generaler som tror sig svepa mantlarna högt över komethimlarna. men som sveper dem i långa rörelser över sina egna gravmonument dagarna fastnar i det mörka rummet totalvägrarna har kallats till hotel palace för att bekänna sin brottsliga humanism i statliga bandspelare. jag när yttertrappans hänryckta vindar som ekar genom intimerings halkort & solklotet rullar ut ur fickan till blöta stänk nedför gräsmattan försvinner uppåt som ett strålkastarljus' revolverskott mot tonårspojkens utstuckna ögon de kan inte längre reflektera snabbköpens tvåarmade banditer uppsaladockornas studentmössor eller DN:s fotohyllade direktörer
Ur ett slutackord påbörjas vandrigen mot ljuset förbi blint pekande hässjestänger förbi kriget i Korea förbi folkskolans examensklänningar * Sakta flagnar minnets bonader förvandlas till databehandlad aska Ord som skogar-byar-arbetare-klasskamp tas om hand av struktur...rationaliserings...experter, blir förnyelseytor-stödområden-löntagare-samarbete * Men än en gång skall tiden förvandlas till samtal, våra röster skall blandas med doften av nybakat bröd Tillsammans skall vi bära vintern som en vit trumma mellan oss Tillsammans skall vi tyda tecknen i böckerna	

Ovanstående figur är en 'översättning' i diktfragment av en korrespondensanalys av rummet av ställningstaganden som jag gjort annanstans.²² Fragmenten är så placerade i 'grafnen' att de motsvarar olika poler som frilagts i korrespondensanalysen.

I det första fragmentet, hämtat ur dikten "Självsyn" i Tobias Berggrens andra diktsamling, *Den främmande tryggheten* (1971), möter vi ett jag som hör "de ordlösas sorlande slum" och som inser att det enda som dessa förtryckta kan lita på är "de alltfärre ord som är på deras sida"; detta skrivande jag uttrycker längre fram i dikten

²² Se Vandenhaute. Bilagorna till boken finns på <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broadly/sec/p-vandenhaute-040528-bilagor.pdf>.

sin vilja att hjälpa de ordlösa ”att bilda ett språk för förändring”. Språket som problem och språket som möjlighet var ett tema som Berggren också tog upp på annat sätt. Så skrev han om problematiken i en essä i *Lyrikvännen* (1972:3) där han konstaterade att individerna hela tiden kom i svåra konfliktsituationer ”i ett samhälle med omänskliga, av ekonomiska krafter låsta, på ohyggligt förtryck och orättvisa baserade sociala regelsystem”. Dessa regelsystem kunde man föreställa sig som utväxter på det mycket större språkliga regelsystemet. Men även om språket instänger och förtrycker, så erbjuder det paradoxalt nog också möjligheter till frihet, och precis poesi skulle kunna vara ”en öppning i språket”. Berggren orienterade sitt författarskap med klar markering i det politiskas tecken, men det poetiska, politiska ställningstagandet blev aldrig till direkt agitation, omedelbar social aktion inriktad på det kollektiva och konkreta utan det utmärktes tvärtom av en abstrakt, intellektuell analys där samhällskritiken grundades på en undersökning av språket som förtryckande struktur.

Konkret och kollektiv är däremot utgångspunkten i fragmentet i grafens nedre hälft, ett fragment ur dikten ”Tillsammans” i Bengt Bergs första diktsamling *Där drömmar slutar* (1974). Här vandrar man tillsammans mot ljuset, och det landskap som man vandrar i är tydligt ruralt; här möter man hässjestänger, skogar men också doften av nybakat bröd. Glesbygden som geografisk utgångspunkt utgör inte så mycket en neutral, till intet förpliktande kuliss, ett landskap, utan snarare en del av ett samhälle och ett ekonomiskt system, som påverkar och förändrar det. Vilket i poesin borde analyseras och kritiseras – inte så mycket i form av någon abstrakt språkkritik utan med direkt, tydlig och självklar solidaritet med de förtryckta och i ett konkret och handfast språk. Eller så som Per Helge, Bergs vapenbroder bl.a. i deras tidskrift *Rallarros*, uttryckte det i en recension av Berggrens *Resor i din tystnad* i Värmlands Folkblad, där han grovt skissade Berggrens estetik som stod klenroten inför på grund av att uppskattade ”räckvidden hos den därur alstrade poesin[som] betydligt mindre än anspråken”: ”Varje strävan till samhälleliga förändringar torde istället även i poetiska sammanhang förutsätta direkt inriktning på rådande, konkreta förhållanden.”

I grafens tredje dikt – ett fragment ur ”Bilder av oss alla” i Bruno K Öijers andra diktsamling *Fotografier av undergångnes leende* (1974) – möter vi för tredje gången ett förtryckande samhälle men här blir reaktionen varken abstrakt analytisk eller konkret solidarisk utan bildrikt eruptiv, som ett försvar för människans ”frihet att känna och uttrycka utan kedjor – vår frihet att låta tillvaron explodera i skrift efter vår egen föreställning och magi”, såsom Öijer formulerade det i sitt manifest ”Det förtryckta ordet”. I dikten flackar jaget omkring i ett alienerande välfärdssamhälle, som förtrycker individens expressivitet; jaget riktar en vild protest mot prestationssamhället, förborgerligandet, hyckleriet, konformismen, anpassligheten, rätlinjigheten och hyllar i stället den laglösa fantasin och bejakar mörkret och kaoset, försöker leva ut sin ångest.

De korta analyserna av diktfragmenten gör inga anspråk på någon fullständig, uttömmande närläsning,²³ utan de tjänar som exemplifiering av olika ställningstaganden som jag analyserade med hjälp av kritikernas utsagor, såsom jag diskuterat ovan. Denna analys lade i dagen ett antal semantiska komplex, som i grunden representerar olika lösningar på ett och samma principiella problem, nämligen hur man ska förhålla sig till den socialekonomiska verkligheten, det

²³ Jag tror inte att styrkan i det bourdianska perspektivet ligger där.

kapitalistiska samhällssystemet – vilket också framgår av de presenterade fragmenten. Dessa förhållningssätt skulle kunna tolkas i ljuset av de olika definitioner som detta system kunde få (eller kanske snarare de olika accenterna som definitionen av systemet kan få): *klassamhälle*, *välfärdssamhälle* eller *civilisation*. Medan samtliga förhöll sig negativt, kritiskt, avvisande till den rådande samhällsordningen, skiljde de sig åt i sättet att göra det på. De ena betraktade sin litteratur som ett mera direkt politiskt ingripande, riktat mot de konkreta klassförhållandena som alltjämt bestämde den vardagliga verkligheten, ett angrepp i otvungen, självklar solidaritet med arbetarna (folket), som var utgångspunkten för deras diskurs (och som ofta var perspektivbärare i deras poesi och prosa); de andra utgick inte från kollektivet utan från individen, vars integritet de upplevde vara hotad av konsumtionssamhällets vansinne och vars rätt till ohindrad expressivitet de kompromisslöst och orubbligt rätlinjigt försvarade, även när det gällde det marginella, det extrema och det mänskliga mörkret; utgångspunkten för de sista låg också den i klassamhället men här upplevdes det kollektiva inte direkt och konkret, utan snarare som en abstrakt struktur som verkade genom (och perverterade) språket, vilket föranledde en mera teoretisk analys, en språkkritik men också en individualisering av det politiska engagemanget, ett förhållningssätt som lätt kunde övergå i en mera allmän civilisationskritik.²⁴

I korrespondensanalysen har jag använt ett antal egenskaper som illustrativa variabler, som fördelar sig så i grafen att de i sin tur erbjuder en komprimerad exemplifiering av de olika poler som strukturerar rummet av möjligheter, egenskaper som på sätt och vis också är tillämpbara på fragmenten i figur 1. Egenskapen *semantik*, som placeras i grafens första kvadrant, ger ett koncentrerat uttryck inte bara åt vikten av språkkritiken utan också åt den abstrakta, teoretiska hållning som präglar den pol som Tobias Berggren var ett typexempel på.²⁵

Egenskaperna *lågmedel* och *enkel* samt *förtryck* och *klassmedveten* orienterar sig mot vad jag kallat rakhetens pol, och påminner om rakhetens dubbla innebörd, dels i formellt avseende med preferensen för det okomplicerade, realistiska uttrycket, dels i tematiskt avseende med det uttalat politiska, socialistiska budskapet.

Bildrik, *surrealism*, *sex och våld* samt *underground*, som alla placeras närmast vad jag kallat den anarkistiska polen,²⁶ illustrerar också sammanflätningen av form och

²⁴ Det bör uppmärksammas att det i rummet av möjligheter även förekom uttryck som höll sig avsides från denna samhällsproblematisering och som i stället helt var upptagna av det centrallyriska.

²⁵ De kursiverade beteckningarna markerar att det handlar om kategoriseringar som har härletts ur recensionerna. Dessa behöver inte vara väldefinierade eller ha någon entydig innebörd – och inte heller nödvändigtvis täcka "verkligheten" (eller det som upplevs som sådan av många eller alla), såsom framgår av följande citat, som samtidigt ger en bra illustration av positioneringarna och den problematik som härvid stod centralt. Citatet är Bruno K. Öijers svar på en fråga om det av kritikerna antydda inflytandet från dadaism och surrealism på hans författarskap: "Ja, och från symbolismen. Jag är emot alla sådana där beteckningar. Då kan litteraturvetarna genast komma med sina djävla etiketter, dra paralleller här, tala om inflytande där. Men begreppet "surrealism" var ju bara en hedersbetygelse åt Apollinaire, som myntat det. De kunde lika gärna ha kallat sig *supernaturalister*, för det var precis vad de var. Det finns ju ingen surrealism, vad det gäller är att vara sann mot sig själv, fylla dikten med det *kaos* man upplever *ute i livet*. Det gjorde Majakovskij, det gör Ginsberg – och deras dikter är inte sämre politiska dikter för det. Tvärtom: Ideologin finns ju hela tiden i botten." (Det mesta som ... AB 1974-06-24; min kurs.)

²⁶ Termen anarkism förekom ofta i 70-talets diskussioner kring poeter som Öijer, Fylkeson, Söder osv. Bäckström pekar på det missvisande i detta, men jag har ändå valt att använda den precis för att den ligger så nära den dåtida debatten. Jag har dock poängterat att denna anarkism inte så mycket erbjuder

innehåll, liv och poesi som utmärker det avantgardistiska förhållningssättet som präglar denna pol.

Det är angeläget att komma ihåg att de olika möjligheterna hela tiden förhåller sig till och balanseras mot varandra, i detta jämviktssystem i ständig rörelse som rummet av ställningstaganden utgör, varvid närheten eller distansen mellan egenskaperna varierar alltefter vilken aspekt det handlar om. Så kan man t.ex. se hur 'akademiska modernister' och 'anarkister' opponerade sig mot 'socialrealisterna' när det gällde stilistiska val, medan 'socialrealister' och 'akademiska modernister' avvisade 'anarkisternas' livsleda och självupptagenhet (såsom de upplevde det), även om båda höll sig till en annan (politisk) analys, där de ena utgick från de konkreta vardagliga förhållandena och de andra från mera språkliga, abstrakt-teoretiska.²⁷

Hittills har jag endast diskuterat rummet av möjligheter. I min analys av lyrikdebutanternas inträde i fältet har jag också analyserat de olika positioner som förelåg eller skapades. Här ska jag endast kort ta upp några intressanta homologa förhållanden mellan positionerna och positionstagandena. I analysen av rummet av möjligheter har jag vid sidan av ett antal illustrativa nyckelord också använt en annan illustrativ variabel, nämligen en som anger fördelningen av en typ av fältspecifikt kapital: antalet publicerade verk i kombination med det genomsnittliga antalet erhållna recensioner. Om jag konstaterade att rummet av möjligheter konstitueras av en rad oppositioner mellan möjligheter som alla förhåller sig till varandra (i mer eller mindre grad), och vars betydelse och innebörd bestäms av och till en del precis utgörs av dessa förhållanden, så är det lika viktigt att poängterar att dessa möjligheter må hålla varandra i balans, de är dock långt ifrån alla jämbördiga. Detta framgår tydligt av hur modaliteterna i variabeln som mäter fältspecifikt kapital distribuerar sig kring de olika polerna. Av spridningen från det lägsta antalet publicerade verk och den minsta uppmärksamhet till det högsta antalet publicerade verk, som dessutom blev mest uppmärksammade att döma verkade även på sjuttioalet all politisering och radikalisering till trots alltjämt det svåra, komplexa, mångtydiga, estetiska stå högst i kurs, medan det uttalat politiska, eller snarare mera direkt politiska, det konkreta, enkla, vardagliga fick en något mera undanskymd position, även om det i sin tur ändå verkade mera accepterat än det extatiska, regellösa, avantgardistiska som föreföll hänvisat till periferin.

Motsättningen mellan periferi och centrum återkommer också i andra analyser. Så har jag analyserat det institutionella rummet, dvs. det rum av tidskrifter som lyrikdebutanterna publicerade sig i under 1970-talet. Huvudmotsättningen i detta rum är en mellan aktiva och icke-aktiva, eller snarare mellan en grupp som endast kortvarigt eller sporadiskt ägnade sig åt litterära aktiviteter och en grupp som var aktiv mera intensivt och längre, en motsättning som tydligast kom till uttryck i

någon plattform för direkt, politisk aktion, som den fungerar som ett slags baner för den individuella protesten, en protest mot, ett förkastande av vad som upplevs vara omänskliga samhällsförhållanden, konsumtionssamhällets absurda kretsgång som alierar individen. Som Bengt Holmqvist påpekade var den politiska (eller sociala som han nog mera exakt kallade den) anarkismen den ena sidan av ett förhållningssätt som även fick ett parallellt estetiskt uttryck

²⁷ Observera att beteckningarna inom enkla citationstecken används i inget annat syfte än att fungera som bekvämlighetsformuleringar för författare som orienterar sig mot de olika polerna. Så skulle den här använda omskrivningen 'socialrealister' lika gärna kunna formuleras som 'vardagssocialister' i och med att den också refererar till de egenskaper visat sig vara utmärkande för ett visst semantiskt komplex.

skillnaden i antalet bidrag i de prestigefyllda litterära tidskrifterna. Men förutom närvaron eller frånvaron i de *centrala* tidskrifterna upprättas rummet av en annan motsättning, en som representerar en preferens för två olika typer av tidskrifter, sjuttioalets stenciltidskrifter å ena sidan, fackförbundstidskrifter å den andra. Denna struktur – som inte är en neutral struktur av identiska publiceringsmöjligheter utan samtidigt bärare av motsättningar i det symboliska rummet – visade sig vara helt analog med den struktur som jag kom fram till i en analys av själva debuten, dvs. den första publicerade diktsamlingen.

Även debutrummet konstituerades av en opposition mellan perifera småförlag och de etablerade skönlitterära förlagen och en opposition mellan två alternativa inträdessätt, mellan *nya* och *äldre* icke-etablerade utgivningssätt, nämligen stencilförlagen och förlagen som tillhörde arbetarrörelsens kulturella institutioner. Av analysen av debutanternas sociala morfologi framgick att det bakom skillnaderna i preferensen för det ena eller det andra förlaget också fanns sociala motsättningar, allra tydligast i motsättningen mellan Bonniers och Rabén & Sjögren som attraherade framför allt debutanter som växte upp i en miljö som präglades av kulturellt kapital respektive debutanter som växte upp i en arbetarmiljö. Även i andra analyser framgick samband mellan sociala och andra motsättningar, t.ex. mellan preferens för det raka versus det abstrakta och uppväxt i arbetarmiljö versus den kulturella eliten, motsättningar som också sammanföll med den mellan en preferens för folkrörelsetidskrifterna eller de etablerade kulturtidskrifterna.

Vad har ju nu kunnat se genom att titta med bourdiansk blick på (en del av) det svenska litterära fältet på 1970-talet? Metodens (eller hur man nu vill kalla denna blandning av empiri och teori som det bourdianska perspektivet inbjuder eller uppmanar till) styrka ligger nog inte, tror jag, i att den erbjuder nya infallsvinklar för hermeneutiska läsningar, nya lösningar till gamla textproblem. Men med hjälp av den bourdianska blicken blir det lättare att se andra problem, och man foch man får exempelvis bättre syn på sammanflätningen av olika faktorer som spelar en roll i den tidsbundna sociala process som skapar litteratur som sådan. Varje form av litteraturhistorieskrivning är en av reduktion och ordning, men med hjälp av de bourdianska redskapen har jag i alla fall försökt att skapa struktur med sinne för den komplexa väven av sociala, institutionella och estetiska faktorer.

För att avsluta med ett exempel: i en av recensionerna som jag analyserat förekommer namnet Ginsburg, en referens till den amerikanska beatpoeten. Har man undersökt de olika positioner och ställningstaganden som strukturerade (en del av) fältet på sjuttioalets, så ser man att detta inte bara är ett stavfel, utan denna specifika namnsform rymmer en rad spänningar som var konstituerande i sjuttioalets litterära fält. Det visade sig nämligen att den amerikanska författaren fick heta Ginsburg eller Ginsberg alltefter man ogillade eller gillade vederbörande, vilket i sin tur tycktes hänga samman med ens utvecklade sinne eller inte för tydlighet. Ginsburg versus Ginsberg döljer alltså en estetisk konflikt mellan preferensen för det 'socialistiskt' raka, konkreta å ena sidan och det 'anarkiskt' eruptiva å andra sidan. En motsättning som också speglas i preferensen för folkrörelsetidskrifterna respektive

stenciltidskrifterna. Och en opposition som även har ett socialt uttryck, i spänningen mellan glesbygden och staden, avbefolkningens tomhet och storstadens mörker.²⁸

Daan Vandenhaute
Department of Nordic Studies, Ghent University
(Daan.Vandenhaute@UGent.be)

LITTERATURFÖRTECKNING

- Bourdieu, Pierre, 1977. "La production de la croyance. Contribution à une économie des biens symboliques". *Actes de la recherche en sciences sociales* 13. 3-43 (svensk översättning i Pierre Bourdieu 1991. *Kultursociologiska texter i urval av Donald Broady och Mikael Palme*. Stockholm/Skåne: Brutus Östlings Bokförlag. 153-243).
- Bourdieu, Pierre, 1992. *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil.
- Broady, Donald, 1998. *Kulturens fält. En antologi redigerad av Donald Broady*. Göteborg: Daidalos.
- Broady, Donald & Mikael Palme, 1991/1992. "Inträdet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält", *Ord&Bild*, 1991:4, 89-99; 1992:1, 113-126. (även i Broady, 1998, 173-215)
- Bäckström, Per, 2003. *Aska, tomhet & eld : outsiderproblematiken hos Bruno K. Öijer*. Lund: Ellerström.
- Ekelund, Bo G, Mikael Börjesson, Mattias Bolkeus Blom, Anders Olsson, 2005. 'Comparing Literary Worlds: An Analysis of the Spaces of Fictional Universes in the Work of Two US Prose Fiction Debut Cohorts, 1940 and 1955': <http://www.skeptron.ilu.uu.se/broad/seg/p-ekelund-borjesson-blom-olsson-050526-comparing-literary-worlds.pdf>.
- Gedin, David, 2004. *Fältets herrar: framväxten av en modern författarroll: artonhundraåttiotalet*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag.
- Geldof, Koenraad, 1997. "Du champ (littéraire). Ambiguïtés d'une manière de faire sociologique" *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* XXIV (1). 77-89.
- Heyman, Ingrid, 1995. *Gånge hatt till ...Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige – sjuksköterskors avhandlingar 1974-1991*. Göteborg: Daidalos.
- Sapiro, Gisèle, 1999. *La guerre des écrivains*. Paris: Librairie Arthème Fayard.
- Sapiro, Gisèle, 2002. 'The structure of the French literary field during the German Occupation (1940-1944) : a multiple correspondence analysis'. *Poetics* 30, 5-6 : 387-402.
- Vandenhaute, Daan, 2004. *Om inträdet i världen. Lyrikdebutanterna i 1970-talets svenska litterära fält*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Van Rees, Kees & G.J. Dorleijn (red.), 1999. *Literatuuropvattingen in het perspectief van het literaire veld*. Den Haag: NWO.

²⁸ En skillnad i livshållning mellan dem som upprättade en stiftelse med "ändamål att på kulturens område med litterära och konstnärliga medel gripa in i och spegla de viktiga samhällsfrågorna; att med sin verksamhet upprätthålla och vidareföra folkbildningens traditioner i vårt land; samt att ställa kulturen i det arbetande folkets tjänst" (protokoll Stiftelsen Rallarros) och dem som tyckte att "folkets poesi handlar om att dela ut pennor & papper på fabrikerna" (Bruno K Öijer, *Sång för anarkismen*), mellan dem som, i utbildningsexpansionens tid, läste sig fram till en lärarexamen och dem som "förnekade fil.kand-begreppet", som någon uttryckte det i en intervju som jag hade med en rad lyrikdebutanter.